

13357

Uniquely Beautiful

9/47.925/9

2-984

1.912

3357

94

ՍԳԱՊՍԱԿ ԵՓՐԵՄԻՆ

ՄԵԾԱՐԱՆՔԻ ԽՕՍՔԵՐ

- ԱՆՆՈՒՆԻ ■ ■
- ԱՏՈՄ ■ ■ ■
- ԱՏՐՈՒՇԱՆ ■
- ԲԱՐՍԵՂՆԱՆ
- ԶԱՐԳԱՐՆԱՆ
- ԶԱՒԱՐՆԱՆ ■
- ԶՕՀՐԱՊ ■ ■ ■
- ԻՍԱՀԱԿՆԱՆ
- ԳԱՐՕ ■ ■ ■ ■
- ՄԱՐ ■ ■ ■ ■ ■
- ՄԵԼԻՔ ■ ■ ■
- ՎԱՍՄԱՆ ■
- ՍԻԱՄԱՆԹՕ ■

ԴԻՆ 40 ՓԱՐԱ

EPHREM ԵՓՐԵՄ افريم

Կ. ՊՈԼԻՍ

1912

9(47.925)4

6-98u

ԵՓՐԵՄ ԴԱԻԹԵԱՆ

1868-1912

Մայիս 8/21 Հ. Յ. Դաւանդեան Պալատի Մարմինը ստացաւ հետեւեալ գումարներ հեռագիրը. —

« Եփրեմի բանակը ջախջախիչ յաղթութիւն տարաւ Սալար-խս-Տեօվեի դէմ, բայց յետոյ ինկը՝ հրամանատար Եփրեմը՝ ապանւումը »:

Պարսից Արսալին Գործոց նախարարութիւնը հետեւեալ կերպով հաղորդեց հաղա-
հական այս մեծ կորուստը իր Պալատի դեպտանին. —

« Ֆիրման-Ֆիրմայի յաղթութեան շուրջ ստանալէն ետք, փառաստանը որկեց Եփրեմը՝ Պախթիսարցի հեծելազորքին հետ՝ ապստամբութեան դէմ, որով շատ ուժեղացած էին վերջերս: Անցեալ կիրակի, Մայիս 29ին, Եփրեմ Հանասան մեկնեցաւ: Հոն զատ ժամ տեւեց անընդհատ ճակատամարտ: Թշնամիին բո-
լոր պատկերները անցան կառավարական զորքին ձեռքը, անոնց բոլոր հրա-
մանատարները գերի բռնուեցան եւ զննարկուեցին: Թշնամիին ռազմա-
դաշին վրայ բոլոր 200 գերի, 150 վիրաւոր եւ մօտ 300 հոգի ապանւում:

« Յաղթութիւնը փայլուն էր: Բայց սաւաղ, կռիւին վերջերը, Եփրեմ Խան
խաբէրուեցաւ հրամանատար, որ պատկերներէն մեկուն վրայ անդիմադրելի
կորուստ իր ընկեր Տֆր. Զօհրապ Խանի հետ թշնամի բանակին դէմ յանդի-
ման վիրաւորուեցաւ եւ մեռաւ:

« Կառավարական բանակին միւս հրամանատարները եւ Պախթիսարցի
այս մեծ կորուստէն իսկ չփախաւ ընդհանրական վրէժխնդիր ոգիով ինկան
թշնամիին վրայ եւ կատարեալ յաղթութիւն տարին:

« Սակայն Եփրեմին կորուստը այն տեսակէն է որուն փոխարէնը երբեք
ձեռք պիտի չանցնի: Այս մեծ մարդը պատմութեան մէջ առաջնակարգ հրա-
մանատարներուն շարքը անցած է, եւ Պարսկաստանի պետութեան ու Սան-
մանադարութեան անփոխարինելի ծառայութիւններ մատուցած է »:

Տխուր եղելութիւնը արձագանգ գտաւ ոչ միայն հայկական, այլ եւ օսման շր-
ջաններու մէջ: Եւրոպական կարեւոր օրկանները համակարգի եւ հիացման եղբ
հոգին հայ հերոսին:

Պալատի սպանակներէն առիթով, Մայիս 20ին լոյս կը տեսնէ ներկայ համետ
ՍԳԱՊԱՆԿԸ, արգանքի նուր պատկերի վրայ ինկած յեղափոխական ռազմիկի լիւսանկին:

2350-2002

13352

ԴԵՊԻ ԻՐԱՆԻ ՊԱՆԹԵՈՆԸ

Որքան լեցուն էր այդ կեանքը:

Հազիւ աղուամազ բուսած երեսին, 22 տարի առաջ, երբ Տանջանքի վաթաւից «Հաւարը» հնչեց, նա էլ, թոթովախօս մի յեղափոխական, ախտեղ վազեց, կուկունեան խմբի հետ:

Կուուի դաշտից, աւազ, բանտ նետուեց, չղթայի զարնուեց և իբրեւ ոճրագործ, — ազատութեան ոճրագործ — քշուեց Սիրիւր, հեռաւոր Սախալին, սառնամանիքների մէջ յեղափոխական կրակը մարելու...

Սակայն աստուածային կրակը չի մարչում: Բորբոքուած ու անհանգիստ, ինչպէս վանդակից խուսափող առիւծ, դարձաւ Տանջալայը հարազատ ժողովրդի, ու հին Ատրպատականը իր գործավայրը դարձրեց:

Ու այդ օրից իրանը, երբեմնի կենտրոնը դասական անշարժութեան, եղաւ նրա աշխատանոցը, նրա մարզանքի վայրը, այն միջնաբերդը, որտեղից սլանում էր արցունք սրբելու, բմբուսութեան դասեր աւանդելու, և հնչեցնելու ժողովրդի ականջին ռազմի նոր տաղերը...

Խանասօրի ձորերում իբրեւ անձնուէր մարտիկ, Ռաշտի մէջ՝ որպէս գործիչ յեղափոխական, Թաւրիզում՝ գէնքի զարդարանքի տակ, Սարմատի կողմերը՝ ֆէզալու տարազով — նա չմաշուեց, չծածկուեց տարիքի ժանգով, այլ փորձի ու փորձանքի կրակով շիկացած, նոր դաշտեր երազեց՝ իր բնածին տաղանդի համար: Քաղաքից քաղաք, կուուից կուու, ճակատամարտից՝ պարլամենտ, պարլամենտից՝ պալատ, ժողովից՝ պատերազմ, — միշտ կրակի մէջ, միշտ վտանգի հանդէպ, միշտ պայքարով պատած...

Ահ, որքան լեցուն էր այդ կեանքը:

Նա ինքն էր, որ կերակուր իր բարձրութեան պատուանդանը: Չունեցաւ ծագումի մեծութիւնը, որովհետեւ ծնողքը, համեստագոյն գեղջուկներ, չթողեցին նրան ոչ գիրք, ոչ կապեր, ոչ դրամ: Հազիւ

գրագէտ, նա դիպում էլ չաւնէր — նորագոյն վահանը աշխարհային յաջողութեան Դպրոցը նրան տխրոսներ հառուեց: Նրա դիպումը — իր տաղանդն էր: Նրա տխրոսը՝ իր կամքը: Ու զինուած այդ տաղանդով ու կամքով, երբեմն թագնուած, երբեմն լուսաշող, նա քայեց չարքաշութեան ճամբան, եղունգներով ու ատամով ճանկուեց քարերը, հուժկու հարուածներով կեանքի ատաղձները տրորեց, բանալից սլալատ հոսաւ, և ստրուկ ծնած ձեռքերով՝ ազատութեան արձանը հրաշակերտեց...

Ու իր անունը, համեստ, աննշան, երբեմն հեղնական Նվերեմը, դարձրեց փայլը կուուի իրանի, հպարտութիւնը՝ իր ծնող ժողովրդի:

Ահա նրան բուն մեծութիւնը...

Եւ այդ հերոսութեան գլխաւոր էջը — իրանի մէջ, այն երկիրը, որ պատմութեան ընթացքում եղաւ Հայկական դժբաղդութեան հնոցներից մէկը, ուր երկուցիցեր, աւելի ճիշտ՝ երկու կրօններ բաղխուեցին ուժգնօրէն, կայծակի սաստկութեամբ, և ժառանգ թողեցին արդի սերունդներին՝ ատելութիւն և թոյն, վրէժ ու թշնամանք:

Բայց այդ չարդիկեց յեղափոխական մարտիկին, որ ծնունդ էր գաղափարի և ոչ թէ՛ գինւորական վարժոցի, դուրս ցատկել ազգա-կրօնական ատելութեան չրջանից և սպասաւորել ազատութեան, յանուն մի հայրենիքի, ուր բոլորն են տանջուած, ընդդէմ մի բռնապետութեան՝ որից բոլորն են հալածական: Այդ դրօշին հետեւեց և՛ հայ ռազմիկը, և՛ մահմետական բախտիարը, ու նրա հովանու տակ կուրծք տուեցին երէկեան քուրմերի ձեռքով բաժանուած դժբաղդները:

«Սորուկ» Հայը մահմետական բռնաւորների դէմ, մահմետական ու քրիստոնեայ ռազմիկներով — ահա նոր գաղափարը, սերմանուած Ճահնշահի մայրաքաղաքի

մէջ, ահա պատմական ժառանգութիւնը համեստ հերոսի, որ անթաւամ նորութիւնն է Արեւելքի պատմութեան...

Ու տարիներ յետոյ, երբ Թէհրանի Հայոց եկեղեցու բակից հերոսի մարմինը, հիացման տաղերով կը փոխադրուի Իրանի Պանթէոնը — Ազատութեան յաւիտենական սրբալայը — պարսիկ սերունդը, գիտակցող որդիքը այժմեան կոյրերի, ծնկալող կը վերջիշէ այն Մեծ Քաղաքացին, որ դիպաւ մ'չ միայն կեանքը սալ, այլ այդ կեանքով հաշտութեան ճամբայ բանալ, մոլեռանդութեան աշխարհի մէջ, համերաշխութեան շէնքը կառուցանել Ատելութեան աւերակների վրայ...

ԵՓՐԵՄԻ ԴԱԳԱՂԻՆ ԱՌՋԵԻ

Պատմութիւնը չա՛տ անգամ անհատներու պատմութիւնն է. — պատմութիւնը ազգերու և ժողովուրդների, պատմութիւնը այս կամ այն դարի, այս կամ այն շրջանի՝ որոնց վրայ անհատները իրենց կնիքն են դրած:

Մեծ ազգերու պատմութիւնը անոնց Մեծ Դէմքերուն պատմութիւնն է: Զննեցէ՛ք Կեսարներու, Աղեքսանդրների, Արիստոտէլների պատմութիւնը և այլ ևս չմտաւ փայլը Հռոմէական, Մակեդոնական, Յունական մեծութիւններէն ու փառքերէ:

Բայց այս պայմանադրական ճշմարտութիւն մըն է: Այդ մեծութիւնները չէին կրնար դարբնուիլ, եթէ միջավայրը, զանոնք ծնող ժողովուրդները ընդունակ չլիային այդ մեծութիւնները ծնելու, մուսցանելու, զարգացնելու, մէկ խօսքով՝ դարբնելու: Այո՛, անհատին դերը մեծ եղած է ու դեռ երկար դարեր պիտի ունենան անհատները իրենց մեծ կշիւր, գուցէ այդ ծանրութիւնները պիտի կշտեն ցորչափ մարդկութիւնը կապրի: Բայց երբեք անհատները չեն կրցեր ժողովուրդները քաշել իրենց հետէն. չէ ստեղծուած ոչ մէկ քաղաքակրթութիւն,

Հանգիստ չունեցաւ նա:

Գնաց, ուր կանչեց նրան պարտքը: Հպարտ ու սառնարիւն ընդդէմ բոլոր դաւերի, ու բոլոր նախանձների, որ յատկանիչն է պալատական ու պաշտօնական բոլոր փոքրութիւնների, — նա քայեց գնդակների տարափի տակ, բամբասանքների միջով, քայեց անյողողող, որ ու գիշեր: Ու բոլոր յորդորներին մի պատասխան ունէր. «Գիտեմ, պիտի մեռնիմ, բայց պատուով մեռնիմ»:

Ու մեռաւ գեր-պատուով — պատնէյի վրայ:

Է. ԱՆՆՈՒՆԻ

չէ կատարուած և չի կատարուիր ոչ մէկ յեղաշրջում՝ եթէ անոնց պատկանած ժողովուրդներու ձգտումներէն, հոգիւրանութիւնէն չեն արտադրուած, հետեւորդներ չեն ունեցած, բանալիներ չեն կազմուած:

Այդ պատճառով է որ կ'ապրին ա՛յն ժողովուրդները՝ որոնք անցեալի հպարտութիւնն ունին, ներկային պինդ փարած են իրենց ստեղծագործութիւններովն ու խեղճներովը, և որոնք իրաւամբ վստահաբար կը նային ապագային:

Այդ կողմէն աղքատ, չա՛տ աղքատ ենք եղիր համարեա՛ մեր ամբողջ պատմութեան ընթացքին:

Այդ պատճառով Հայը չունի պաշտամունքը, հպարտութիւնը, սրբութիւնը իր լեզուի, պատմութեան, ինչպէս ունի Յոյնը:

Այդ չի նշանակեր որ Հայութիւնը մեծ դէմքեր չէ ծներ. բայց անոնք չեն զարգացեր Հայութեան ծոցին մէջ, չեն դրեր իրենց կնիքը դարերու վրայ:

Ինչու չէ, Հայն ալ տուեր է կայսրների՝ բայց բիւզանդական գահին համար:

Նոյն իսկ ստեղծագործող մեծագոյն Հայ միտքը զուրկ է եղեր իր սեփական

տակդադործութեան հպարտութենէն: Եւ պատմութիւնը մեզ չըսեր թէ՛ Սահակ Մես-րոպները տուին հայ տառերը վրացիներուն, այլ իրենք գաղին՝ անոնց ալ տառերը տակդծելու:

Ռուս պատմութիւնը չի՛ կրնար ջնջել յիշատակութիւնը որ իր տառերը լրացուցած է հայկական տառերէն ալ փոխադրութիւն բնակով, բայց Հայը չունի ո՛չ գիտակցութիւնը և ո՛չ հպարտութիւնը թէ Սլաւոնական քաղաքակրթութեան մէջ ինք ալ ունի իր ստատար:

Նախքէ՛ք, զխտեցէ՛ք նորագոյն պատմութիւնը. — ծնած են նուագորներ, Լարիոն Մեկիքներ՝ սրնք սակայն տպեր ու ծառայեր են Եղիպտական պատմութիւնը շինելու կամ ռուսական պատմութեան մէջ էջը գարգարելու համար:

Հայութիւնը ոչինչ ունի անոնցմով պարծենալու և իր սեփական պատմութեան փառքերու չարքին մէջ դասելու համար:

Անհատներն են եղեր մեղաւոր: — Երբէ՛ք:

Մեր սեփական Ազգային Ոգիի ու մեծութեան ազգաստութիւնն է. ալզ ազգաստութեան յայտարարներն են անոնք:

×

Կանգ առնենք այս դաժաղին տուժիւ և դիտենք մեր չորիքը: Եփրեմի մահը համազգային սուգ մը պիտի ըլլար: Բայց դիտեցէ՛ք որ չըջանելէն կ'արձագանգէ ալզ սուգը: Ազգային խեղճներ, փառքեր ու սուգեր կան՝ սրնք յատուկ և սեփականութիւն չպիտի ըլլան ժողովուրդի մը այս կամ այն խաւին կամ դասակարգին, և մամուլը անխտիր պիտի ըլլար արձագանգը ընդհանուրի զգացման:

Եւ սակայն մեր մէջ...: Այս մահուան և փառքին չորիքը...: Եթէ համարձակէին՝ պիտի ջանային նսեմացնելու անոր արժէքն ալ:

Ինչո՞ւ:

Որովհետեւ Եփրեմը գնաւորը չէ՛ր Պարսիկի, որովհետեւ Եփրեմի յաղթանակները զուտ պարսկական դատին և ազա-

տագրութեան չէին նուիրուած, անոր՝ հետապնդողները կը կերտուէին և կ'իրագործուէին Հայ-Ֆէտայիներու-Դաշնակցական գումարտակներով:

Եփրեմ ոչինչ կը պարտի օտարին: Ան գնաւորն էր Հայկական Վերածնութեան, Հայ Դատին: Հ. Յ. Դաշնակցութեան համար քաղաքական ու աշխարհագրական սահմաններ չկան: Մատաղիւ Ռուսական, Թուրքական, Պարսկական ազատագրական դատին ու բանակներուն, կը քանդենք դարերու կերտած սահմաններն ու բաժանումները, կ'անխնայ կ'ըստորականէն ներգործականի, կը դնենք մեր սեփական կնիքը, կը տակդծենք մեր նորագոյն կեանքն ու պատմութիւնը:

Եփրեմի փառքը անոր մէջ կը կայանայ որ ան մնաց հաւատարիմ մեր դրօշին: Այսպէս ալ չէ՛ր կրնար ըլլալ, որովհետեւ իր սեփական փառքն ալ պարտական էր գինքը չըջապատող Դաշնակցական հերոսներուն: Անո՛ր ինչո՞ւ համար Եփրեմ զոհուելով՝ ազատորար բանակը չի՛ զոհուիր և Քեռիններով կը շարունակուի՝ մեծ գործը:

Մեր յաւելեալ արիւնք չէ՛ որ կուտանք օտարին՝ այլ ճանապարհը կը հարկենք ազազայի Մեծ Դաշնակցութեան:

Անկասկած որ մեր յեղափոխական խեղճը պիտի դառնայ ամբողջ Հայութեան ազգային խեղճը և յաջորդ սերունդը պիտի հպարտանայ այսօրուայ պատմութիւնով, պինդ պիտի փարի իր ազգային մեծութեան ու քաղաքակրթութեան պայքարին և վստահարար պիտի նայի ազազային՝ որ ո՛չ մէկ նամատիւն չպիտի ունենայ մեր վաղեմի պատմութեանը:

Խնայարհուելով Եփրեմի հողակոյտի առջև, կը խոնարհինք մեր խեղճին, մեր դատի պաշտպանութեան, ազազայի տակդադործութեան հերոսներէն մէկի առջև:

Երբ յաջորդ սերունդները պատու, փառք ու հպարտութեան կոթողները, յաւանքները կանգնեցնեն, վստահ եղէ՛ք որ այլեւս անհետացած կ'ըլլան այսօրուայ երեսիւները՝ որ ժառանգն են մեր ցաւազին անցեալին:

Փառք ու յարգանք գաղափարական Մարտիկին:

Ա.ՏՈՒՐ

Նստածնեւեւ.— Չախ կողմինը ԵՓՐԵՄ, աջ կողմինը ՔԵՌԻ, Կանգնածնեւեւ.— Չախէն դէպի աջ՝ ԼԵՒՈՆ, ՄԻՆԱՍ, ԽԵՉՈ, ԳԻՔՈ

ԹԱՓԱՌԱԿԱՆԸ

1890 թիւն էր: Դարունը վերջացել, ամառն էր սկսել: Ուտիացի մի ուսանող, Սարգիս Կուկունեան, հաւաքել էր իր չուրջը երկտասարդների մի խումբ: Գնում էին օգնելու իրանց «տառապող կզրորը»:

Նոյն օրերին տեղի էին ունենում երկտասարդների մի ուրիշ խմբի ժողովներ, — Հ. Յ. Դաշնակցութիւնն էր ծնում:

Կուկունեանի խումբը անցաւ Շիրակով, մասաւ Դարսի չըջանք: Փոքրիկ խումբը աճեց՝ ձեռն հիւսիս նման:

Խմբի մէջն էր Եփրեմը, լուսկեաց, պարկեշտ, կարգապահ Եփրեմը:

Խումբը երկար զեզերեց Դարսի գիւղերում: Նրա ուղեցոյց Մշեցի Սահման սարկաւազը, տարւած իր գլխամուկով, արգելք էր լինում սահմանն անցնելու: Կասկած ծագեց, որ Սարկաւազը, դաւաճան է: Անիի ճանապարհին սպաննուեցաւ նա:

Դարսի Թախցնից խումբն անցաւ Կաղզուան: Դեզերեց սահմանի վրայ, մասա Թուրքիա, սպաննեց մի քանի Գիւրսեր: Ճամբայ չգիտնալով՝ խումբը չըջեցաւ Մասուռ բլուրը և կրկին դարձաւ Ռուսաստան: Սեպտեմբեր 12 էր: Սեւ օր: Խաս և Դարաբազ գիւղերի այգիներում ուռս կօզակները վրայ տուին: Խմբի մեծ մասը ցրիւ եկաւ և աղատեց, իսկ 17 հոգի բռնուեցին:

Քալէ, քալէ:

Ու լցրին Դարսի բերդը: Հնարեցին սուտ վկաներ, ստեղծեցին ապացոյցներ, կեղծեցին փաստաթղթեր: Բոլորին դատապարտեցին տաժանակիր աշխատանքի: Եփրեմը նրանց մէջ էր:

Եւ զոնգացին չղթաները: Այդ Կուկունեանի խումբն էր, որ Սիրիւ էր գընում, տաժանակիր աշխատանքի: Եփրեմի ունեւն էլ չղթացի մէջ էին և գլխի կէտն ամրաւած:

Ու գնաց զորշ կարաւանը, տաժանակիրների մոխրադոյն բանակը:

*) «Թափառական» Եփրեմի ծածկանունն էր:

Քալէ, քալէ:

Անցան 3-4 տարիներ: Փախաւ Եփրեմը: Կարեց Սիրիւի ձիւները, տափարակները, անցաւ անթիւ արկածներով, բաղձաղան երկրներով ու հասաւ հայաժողովրդի ապաստանը — Պարսկաստանը:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնն արդէն լայն էր դրել Արարատականում: Եփրեմը մտաւ կաղմի մէջ:

Հայ ցեղի ճակատագիրը անէծքի նման ծանրացած է հայ գործիչների վրայ: Յաճէ՛ ու թափառէ Հայութեան երեք հասածների մէջ: — Երեւանի և տատանակ:

Ու քալեց Եփրեմը:

Լեզու երևին ու խօսեն Զուլֆայի ճամբաները, Թաղէոս Առաքեալի վանքը, Դուռաֆէրէնի կամուրջը, Դարաղաղը, Զանգեզուրը, Սարմատը, Թաւրիզը: Անընդհատ քալում էր Եփրեմն այդ ընդարձակ սահմաններում, զէնք և ուղմանիւթեր փոխադրում, մարդիկ անցկացնում, նամակներ ու դրամ անում, խմբերի ճամբայ ցոյց տալիս: Միշտ լուռ, միշտ մտախոհ, միշտ պարկեշտ:

Ահա 897 թիւը: Հայ կարիճների մի սքանչելի խումբ յղացել էր մի յանդուգն ծրագիր: Սահմանադիր Մաղրիկ քիւրա հօր ցեղը չափազանց խանդաւում էր հայդուկների երթևեկը դէպի Վան, զէնքերի ու մարդկանց փոխադրութիւնը: պետք էր Շարաֆ բէկի ցեղին Զախճախիչ հարւած տալ:

Ծրագրեց Հ. Յ. Դաշնակցութեան փալտն գործերից մէկը — Ռանատորի տնտեսական կռիւն:

Ու Եփրեմն այնտեղ էր: Նա ձիաւոր գնդի մէջն էր իրր սասնապէս: Կուռում էր որպէս առիւծ: Աքաւել բարձունքը Արիւսի և միւս ընկածների հետ միասին գործադուլի սիրով պահել է իր վճիռը արտի վրայ տատանալիս Եփրեմի անունն էլ:

Այնուհետեւ 10—11 տարի Հայ Ահաւ-

Փէրը կրկին քալում է: Դադար չունի: Սահմանից սահման, վանագից վտանգ: Մերթ ուռս տափերանից խուսափել, մերթ տաճիկ լրտեսներից, մերթ պարսիկ ֆառաշներից: Երեւանի և տատանակ, սակայն խիղճը հանգիստ, հոգին վճիռ, քայլում է նա դադարաւոր համար:

Պալթում է պարսկական յեղատոխութիւնը:

Եփրեմը մտնում է Թաւրիզի հայ ինքնապաշտպանութեան գործի մէջ:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, արհամարհելով պահպանողականների և զգուշատրների վայնասունը, վճռում է մասնակցել Պարսկաստանի ազատագրմանը: Շտապում են Սաթթար խանի օգնութեան:

Հոմերական տեսարաններ: Հայ մարտիկներն իրանց վրայ են գամում թէ՛ պարսիկ ժողովրդի և թէ՛ զարմացած Եւրոպայի հայեացքը:

1908 յունիս 10ը:

Եփրեմն անցել է Ռաշտ, հիմնել Սաթթար Կոմիտէն, որի մէջ կան 3 հայ և 4 պարսիկ: Դալիս են 20ի չափ վրացի սօցիալ-դեմօկրատ կամաւորներ, մանում Սաթթար Կոմիտէի շարքերը և իրանց կովկասեան բառաւիթութիւնը ներմուծում նրա մէջ, խօսքը աճում է, գործը թուլանում:

Եփրեմը գնում է Էնգելի, հիմնում Բաղդ Կոմիտէն:

Մէհմէտ Ալի չահը ուժեղանում է տալիս Թէհրանում Էնջումանի շէքը պարլամէնտը ցրում:

Եփրեմը հաւաքում է 20 վրացի, 10 Հայ և 3 Պարսիկ լաւ զինուած կառուցներ, Էնգելիում և Ռաշտում գրաւում է պարսիկ կառավարական շէքերը, խլում զէնքերը, իր խումբը զօրացնում և արշաւում է Դաղվիլի վրայ:

Սկսում է Եփրեմի յաղթութիւնների անընդհատ շարքը: Յաղթութիւն Դաղվիլում, յաղթութիւն Շահապատում, — Դոռոյ Թէհրանը ենթարկում է գրոհի երեք կողմից: Եփրեմը առաջինն է լինում որ իր բանակով մտնում է Շահերի մայրաքաղաքը:

Թնդում են Դարեհ Վշտապեանի, Կատամանուի, Յաղկերուի, Շահ-Արքայի ուկորները: Նրանց յաջորդը փախչում է ուսական զեպանատունը, թափուր թողնում իր եռհաղարամեայ գահը:

Ու այնուհետեւ Եփրեմը դառնում է պարսկական ազատագրման հրեշտակը:

Արեւելեան բռնապետութեան հիմքերը կազմող բոլոր դարերի խլրատումները, բոլոր բէպսիօն շարժումները, ապստամբութիւնները զսպում են նոր Ազրայիլի մահական գաւազանի շարժումով: Թէ՛ Մահմէտ Ալիի նոր փորձը՝ գահը յետ խելու, թէ՛ նրա կորալրների ու համարդների սոսնձգութիւնները՝ օճառի պրպղըջակների պէս օդն են ցնդում՝ Եփրեմի երեսալուն պէս:

Կարճ ժամանակում Եփրեմն անցնում է պետական պաշտօնների ամբողջ սանդուխքը, հասնում նախարարութեան: Նա որ հայ կամաւորների հերոսական գնդի հրամանատարն էր, որ Հ. Յ. Դաշնակցութեան կարգապահ և հնազանդ մարտիկն էր, ամբողջ Պարսկաստանը պահում էր իր ափի մէջ՝ իրր մի նոր տիքատաօր:

Եւ սակայն իշխանութիւնն անգոր և գաւ կրծել, ոչնչացնել Եփրեմի մէջ Մարդն ու Ընկերը:

Ու զինուորի պէս ընկաւ նա իր դիրքի վրայ, զէնքը ձեռին:

Ընկաւ հայդուկը, ընկաւ տաղանդաւոր զօրապետը, տաղանդաւոր վարչապետը, ընկաւ լաւ ընկերը և անկաշառ ու մաքուր մարդը:

ԱՐԾԻՆԵԱՆ

ՆԱԽԱՆՁԵԼԻ ՄԱՀԸ

ՆՈՐԱՄՈՒՆ

Բացէք յաղթական կամարներու դռները, ուկից Կիւրսի և Տիգրանի ստուերները անցան:

Արիւնի անձրեւ կուգայ, զիւցազին մարմինը կարմրած է հրացանի փայլակով:

Գլուխը ոսկի թագ չունի, պատնէշին վրայ կուրծքին առած գնտակներով, կապարէ պսակ մըն է հիւստած իր ձախլիւն:

Իրանի կոյսեր՝ դուր ձեր սև ծամերը կտրեցէք անոր պատանքը հիւսեցէք:

Իրանի մայրիք, դուր ձեր հարսնութեան աւկուրները ծախեցէք, հայ Կարիպալախին ածիւնին համար ոսկի սափոր մը գնեցէք:

ԱՏՐՈՒՇԱՆ

ԿԿՍԻ ԿԵՊԻ ՊԵՐԵՆ

ՄԵԾ ԱՆՀԱՏՆԵՐԸ

Ասպետ, այո՛, բայց բախտախնդիր։
Ո՛չ, և հազար անգամ ոչ։

Մեծնոց կործանը իր զենքը չծախեց
Զօրաւորին, ոչ ալ իր խիղճն ու արխնը՝
ս'եւ է Բշխանի, ս'եւ է զահակայի, — որ-
պէս զի դիակներու սանդուխով ան բարձ-
րանայ զէպի փառքի բարձունքը։

Զինուորը կուտի ասպարէզ իջաւ յա-
նուն ակարներու, յանուն ժողովուրդի,
յանուն Ազատութեան։ Կուսեցաւ անգորին
հետ՝ ընդդէմ զօրաւորին, սարուկին հետ՝
ընդդէմ բռնաւորին, և մեռաւ պատուի
զաշտին վրայ։ Ահա Գաղափարի Ասպետը։

Եւ ամէն մէկ ճակատամարտ վճռական
էր, իւրաքանչիւր հարուած՝ անվրէպ, իւ-
րաքանչիւր յաղթանակ՝ վերջնական, որով-
հետեւ Զինուորը կը կրէր իր հաւատարմ, —
հաւատարմ այն անասան զաղափարին թէ
պարտական միտպետութեան հասած իւ-
րաքանչիւր հարուած գերեզմանաբար մը
կը վերցնէ իր ազգի կուրծքի վրայէն, թէ
Իրանի զաշտերուն մէջ հոսող իւրաքան-
չիւր Հայ կամաւորի արեան կայակը կը
լուայ հայ ժողովուրդի զարեւոր սարկու-
թիւնը և գեանամած, հալածական, Բեաֆիւ-
թիւնը և զեանամած, հալածական, կեանքի
ժողովուրդ մը, հայ ժողովուրդը, կը բարձ-
րացնէ ազատ ու բարձրագոյն ազգի
կարգը։ Ահա Հերոսը։

Մէկ եփրեմ մը, իր յեղափոխական
անվահան գործունէութեամբ, բրաւ այն՝
ինչ որ չընէին թերեւս հարկաւոր տարի-
ներ իրենց խաղաղ ու զանգաղ բարեչը-
նութեամբ։ Ո՛ր քարոզը և ո՛ր խօսք գո-
ծին չափ ուժ ունէր՝ ակնթարթի մը մէջ քան-
զկու այն երկաթէ պարիսպը՝ որ կը կանգ-
նէր մահմաական Պարսկին ու բրիտա-
նեայ Հայուն մէջ, առածի կարգ անցած
այն համաշխարհային կարծիքը՝ թէ Հայը
փաշաուս է բայց ոչ զինուոր, արժանի է
հպատակութեան բայց ոչ լինելաւարու-
թեան։

Ո՛վ է ծնողը սակայն այս անձնման զօ-
րավարին, որ իր սրբազան ձեռքերուն
մէջ բռնած պահեց պարտական երկրի ա-
զատութեան և անկախութեան կրկնակ
ճակատագիրը, որ ժողովուրդի զաւակ,
զարձաւ յանկարծ միջազգային անձնաւո-

րութիւն՝ իր վրայ սեւեռած պահելով և՛
քաղաքակիրթ աշխարհի հիացումը, և՛ հա-
մաշխարհային զիս անազխտութեան ակնար-
կը, և՛ իր երախտագէտ հայրենիքի սքան-
չացումն ու հպարտութիւնը։

Ո՛վ է ծնողը։ Տարօրինակ, բայց և
անհրաժեշտ հարցում։

Առանց Հայ Յեղափոխութեան, հարա-
ւոր էր արդեօք մէկ օրուայ մէջ, մէկ
չունչով և լոկ մարդկային պղատնական
կամեցողութեամբ, ուղարկել թողնել
Եփրեմ մը, ստեղծել այն հերոսական ակալը՝
որուն մէջ խառնալին ուղեւորան ու դի-
մադրական բարձրագոյն առաքնութիւն-
ներ, որուն մէջ կերպաւորուէր անձնուրա-
ցութեան հոյակապ Ուժը։

Հարաւոր էր արդեօք սուանց պայ-
քարի՝ պայքարող ստեղծել, առանց կոխի՝
զինուոր, բռնաց յեղափոխական չարժան-
անձնութեան։

Եփրեմներ գոյութիւն չէին ունենար
երբեք, երբեք, և Հայը կը մնար հոգիով
մշտնջենապէս նոյն սարուկը, եթէ հայ
պատմութիւնը չբառնար համապատաս-
խան բարոյական միջավայր։

Պատմական այդ միջավայրը լինի լոկ
հայ յեղափոխական չարժանի կըլաւ, որ
կեանքի կոչեց, ձեռնկրակեց և կուց հայ-
կական նոր սգին, ազատասիրութեան և
ազգային մեծութեան նկարագիրը։

Եւ ազգերը կը քաղէին զէպի ապագան,
զէպի կեանքը՝ անձնաւորներուն հետքով,
ազատասէր դիւցազներուն չափով։ Հայ
զալիք սերունդը գանձութեամբ կը ջանայ
մտնալ իր երկնստ, իր ստրուկ հայրերը,
բայց երախտագիտութեամբ ու պարճանքով
ծունգի կիջնէ լոյր Եփրեմներուն, ազգա-
յին բոլոր մեծութիւններուն առջև։

Ժողովրդային զանգուածները ան-
պայման որ, արդասարեւ ու ծնուցիչ,
սարածութիւնն են Ազգին, բայց ոչ երբեք
անոր խորութիւնը։ Ազգի մը խորութիւնը
կազմուցներն են անձնաւոր և ստեղծագործ
անհատները, իրենց մէջ խառնելով յեղին
բարձրագոյն առաքնութիւնները։

Իսկ ազգերու մեծութիւնը կը չափուի
ո՛չ թէ տարածութեամբ, ալ խորութեամբ։
Փա՛սք Եփրեմներու յիշատակին։

Ռ. ԶԱՐԿԱՆԻԱՆ

ԻՆԿԱՑ ԶԻՆՒՈՐՆԵՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Իրանի խորքերէն է, որ այս անգամ կուգայ կակծեցուցիչ լուրը:

«Սահմանադրական բանակը յաղթական. հրամանատարը սպաննուած»:

Հերիք չէին Մայր-Երկրի. հայ-թուրքական ընդհանրումների և այլ բազմաթիւ զոհերը, այժմ էլ հայ արիւնքը կը թափուի հեռաւոր Պարսկաստանի մէջ: Կարծես քիչ էին մեր ներքին, ազգային ցաւերը, այժմ էլ հայ ուսի վրայ կը ծանրանայ գրացի ժողովուրդի ապագայի հոգար...

Հոգսերի, գործունէութեան նոր աւապարէզ, գալիք զոհերի նոր շարան՝ յանուն ժողովրդապետութեան, յանուն հայի ապրած վայրերի ազատագրութեան...

Ահա չորս տարի է ինչ Պարսկաստանի մէջ Հայը կը կուռի ո՛չ թէ միմակ, այլ կողք կողքի պարսիկ ազատականի հետ, կը կուռի յանուն ընդհանուրի շահերին, կը կուռի ինչպէս վայել է ամէն մի ազատ քաղաքացու:

Պարսկաստանի, Թիւրքիայի և Ռուսիայի Հայութեան բոլոր չըջանալէ հաւաքւած մարտիկները կոտորածներին չէ որ կը դիմադրեն, այլ կը կուռն քաջարար, լաղթութիւններ կը տանեն — յարգանքի և զմայլումի զգացումներ արթնցնելով բազմաթիւ սրտերի մէջ:

Պարսիկը կը գութուրէ Հայը, կը նաչէ, կը հետուի նրան, որովհետեւ Հայ Յեղափոխականն է որ ձախողեց Մէհմէտ Ալիի հակահամադրական coup d'état. Թաւրիզի, Թէհրանի, Ռաշտի, Սպիտասի և բոլոր վայրերի հայ Կոմիտէներն էին որ օրինակ եղան պարսիկ ազատականներին՝ կրուել ընդունութեան դէմ յարատեւ կերպով, կուռն զենքը ձեռներին, արեան գնով:

Դաշնակցութեան ձեռքով մկրտւած պարսիկ ազատականը, պարսիկ հայրենասէրը, երախտագիտութիւն և ազնուութիւն կուռնենայ յիշելու իր ուսուցչի մատուցած ծառայութիւնը...

Հայ մարտիկները սիրելի չեն, հաւանաբար, Պարսկաստանի կորուստը գարննոց

մրցակից ուս, անգլիացի, գերման և այլ ազգերի զիւսնագէտներին. բայց անոնք խոյ, այլ հակառակորդներն անգամ, որչափ էլ հակառակ լինեն հայ յեղափոխականներին, սոցնալիստներն չեն կարող ժխտել, արհամարհել անոնց դերը: Հակահակորդներն անգամ կը յարգեն այսօր ազատականներին: Դա յիշատակալից պատմական երկրորդ է, որ ոչ ոք կրնայ ժխտել:

Իսկ ինքը Հայը, մարտիկների արիւնակից ու ազգակից բազմաշարժար այդ ժողովուրդը: Ինչպէս կը վերարկեր ան դէպի տեղի ունեցող դէպքերը:

Հայը անտարակոյս որ կը դմայի այսօր, արցունքներ թափելով զոհերին և ծափահարութիւններ ուղղելով կուռող մարտիկներին: Դարեւոր քնէ արթնցած տուրկութենէն նոր ոտքի կանգնած Հայը կ'ուղէ ապրել իր գաւառների լրիւ և բեղմնաւոր կեանքով: Հար չկրնար չուրախանալ այսօր իր երիտասարդ որդիների կենսունակութեամբ, տաղանդով, ոյժով: Նրա տրորւած սրտին թանգ է մանուկն ու քաջութիւնը, մարտիկ ոյժը, գէնքի շատաչիւնը...

Եւ գարմանալի չէ այս:

Դաղթականութենէ, կոտորածներէ, ուժեղի առաջ քծնելէ վերջ՝ առաջին անգամն է որ նա կը յաղթէ այսօր: Կը յաղթէ ոչ միայն Դարաբազցիներին ու Շահսուաններին, այլ և Մէհմէտ Ալիին ու իր բոլոր հովանաւորներին...

Դարերի ընթացքին մէջ կուացած հայ մէջքն է որ կը շտիկի այսօր, և պէտք է որ շտիկի... արեան գնով, թանկոգին գոհեր տալով. այլ ճանապարհ չկայ, այլ կերպ չի կարող լինել: Մեծ գործը կը պահանջէ նաեւ մեծ զոհեր. մեծած քարերն են որ չեն տառապիր՝ չուրախանալու պայմանով...

Այդ ճամբատեղիները բաւ ըմբռնեցին բոլոր նրանք որ արժանապատուութեան զգացում, ազգայնութեան կոյժ ունեցան իրենց սրտերին մէջ:

Մ Ե Ռ Ա Ի

Արեւելքի տարեգրութեանց էն մեծ եղկութեան և է՛ն մեծ թուականին առջև ենք:

Սուգ մը չէ այս մահը. աւելի մեծ բան մը որ անուն չունի, — ծերունի և դողդոջուն Արեւելքի վերջին մարդ լոյսը:

Եղկական չէ այս կորուստը, այնքան փառահեղ է. արցունքի, լացի, կոծի չի կարօտիր. առջուկին ու հիացում կը պատուիրէ. անհրաժեշտ չի պլլուիր, վառն զի Շիրազի վարդերով ծածկուած է:

Երեք կանգուն հոգ, երեք ք, այլ ամբողջ կայսրութեան մը չափ մեծ գերեզման մը, արեւարդ Պարսկաստանը իր ծովին մէջ պահելով տաքցնելով այս կործին մարմինը:

★ ★

Արեւմտեան գիւնարն է ան. Հին աստեղները իր հաշուին երկիրներու պիտի տիրանար, Կայսրութիւն մը պիտի հիմնէր: Քառերորդ դարուն մէջ՝ զաղափար մը տարածելու համար կը մոտնի ան: Բազմը կը գգուէ, կը չոյէ անոր երազը. յաջողութիւններու երկար շարք մը իր իղձերը կը պատէ և իր անունը Արեւելքէն մինչեւ Արեւմուտք կը տանի կը հասցնէ:

Եւ զլաղբուքին լծեալ ի կառս իմ գերի, Ի Հայաստան գուարանեմ բերի:

Ամէն բան իր լրումն ունի. փառքն ալ. Եփրեմ իր փառքի լրումին մէջ կը մեռնի:

★ ★

Ո՛ր էք, կախաղան բարձրացած, բանտերուն խորերը մեռած, կուռի մէջ ինկած Դաշնակցականներ, յեղափոխականներ: Եփրեմ ձեր մօտն է անաւաթիկ, ձեզի պէ՛ս՝ յանուն մեր ցեղին իր Պարսքը և Աւելին հատուցանելէ ետքը Մարդկութեան, անմիտ ու ապերախ Մարդկութեան:

Այո՛, յանուն մեր ցեղին որ իր տառապանքին մէջ միջոց կը գտնէ ուրիշներու հետ միասին տառապելու. որ ինքը ողորմելի՝ ուրիշներուն կ'ողորմի. որ անձնութեան զիպցում և արիւնքութեան զիպցում տաճարները կ'ընդլայնէ՝ նոր առաքինութիւններ ստեղծելու աստիճան:

Եփրեմի փառքը անոնցմէ է որ չեն կրնար գերազանցուիլ:

Գ. ԶՈՇՐԱՊ

Տառապած Հայութեան ազգաբաժնի խորհիւնների գաւառներն են նրանք, այսօր մահը բռնած գեղջուկ, վաղը ազատութեան մարտիկ, իսկ քիչ յետոյ չղթայտկապ կախանաւոր, կամ երկրի բազմ անօրինող հրամանատար: Հալածւած բռնակալներէ, կիզեքւած ուժեղներէ, նրանք համախմբւած են Գաղափարի դրօշակի տակ, գնդակի և փառքի դիմաց:

Դրանցից մին էր և Պարսից սահմանադրական զօրքի հրամանատար Եփրեմը. դրանցից էին և Եփրեմի կողքին կուռող և ընկնող անձանք մարտիկները:

Երկարատեւ և բազմապիտի տառապանքներէ յետոյ, Եփրեմը մնացել էր նոյն նուիրւածն ու նոյն մարտիկը՝ ինչպէս մեծ մասը այդ տառապած ժողովուրդի բմբոստ գաւառներին:

Նրան կուռ ուղարկելիս, ողջդարձի առթիւ Դաշնակցութիւնը ուղեկցեց Եփրեմին՝ ինչ դիւցազնական պատուէրով:

«Կա՛մ վաճանք ձեռքիդ, կա՛մ վաճանքի վրայ»:

Եւ նա մնաց հաւատարիմ այդ պատգամին: Չորս տարի նա կեցած էր վաճանք ձեռքին՝ միշտ էլ յաղթող. և այսօր նա պառկած է վաճանքի վրայ... նորէն յաղթող...

Ողջն է և փառք ձեզ, ո՛վ հեռաւոր, արիւնտուած, պատնէշների վրայ ընկնող մարտիկներ:

Ողջն է և կա՛մք ձեզ, ո՛վ կենդանի մնացած ընկերներ:

Ո՛ր որ էլ լինիք դուք — կուռի դաշտին մէջ թէ չղթայտկապ կայանաւոր, լահը ձեռքերնիդ մշակ թէ թափառական առաքիւղ — միշտ էլ ձեզ ներշնչողը լինի թող տառապողի ազատագրութեան վեհ գաղափարը, ձեր առաջնորդը՝ զիրքերուն վրայ մնալու պարտաճանաչութեան սուրբ սկզբունքը:

Հող չէ թէ մի օր վաճանք կը դառնաք, մի ու օր՝ վաճանքի վրայ, արդիւնքը նոյն է — յաղթութիւնը...

Եփրեմները, հրամանատարները կրնակին և պէ՛տք է որ ընկնին: Նրանց մահով բանակն է որ կը յաղթանակէ, Հայութեան, ամբողջ Մարդկութեան Ազատագրութեան օրն է որ կը մօտենայ...

Ս. ԶՅԱՆՔԱՆ

ՀԵՐՈՍԸ

Նրա ծննդավայրը Արցախ-Սիւնեաց աշխարհն է, քաջերի այդ օրրանը, որ միշտ բարձրագլուխ է եղել նամատարած ստրկութեան մէջ, այդ անմատոյց լեռներն ու դժար կապանները, ուր թափառում է Դաւիթ-Բէկի ոգին:

Եւ Երեկոյում նա, Դաւիթ-Բէկի ոգին առնական լանջի տակ, որպէս հայ ազատագրութեան անդրանիկ զինուոր, յաւերժ անմոռանալի Կուկունեան արշաւախմբի մէջ: Առաջին կտրիճների—ֆէզայիների այս խումբը, որ չեփօրեց բմբուսութեան կոշը ստրկութեան ձորերում և լեռների վրայ, ուր առաջին անգամ մերկացաւ ազատարար եւ վրէժին գիր սուրը դարերի բռնութեան դէմ:

Բռնութիւնը ձեռք մեկնեց բռնութեանը, և Եփրեմը իր ուխտած ընկերների հետ չզթաշակաւեց, տարիներ տուկաց բանասերում, Սիրերիայի սառցադաշտերում և տաժանակիր աշխատանքի շնչաններում:

Տառապանքը փչրում է թոյլ ոգինը, իսկ մեծ ոգինը կոտւմ ու կոխում, և Եփրեմը տառապանքի բովով անցած, խորտակեց չզթաշ ու զնդան, երկաթէ թեւերով ճախրեց, եկաւ, միացաւ զազափարի այն նոր ընկերներին, որոնք Անդրանիկներից յետոյ սաք էին զրել Կուկունեանի սկսած հերոսական ուղին:

Նորից բռնեց նա ազատարար և վրէժ խնդիր սուրը, որը այլ ևս պատեան չմտաւ, և չօգաց այնտեղ, ուր կար անարդարութիւն, լլկանք, գիշատում, և նրա անընկճելի, երկաթէ ձեռքում այն մնաց միշտ մաքուր, միշտ արդար, միշտ զահարաման:

Շապուհների ու Յազկերանների, Շահ-Արբանների և Աղա Մահմեդ Շահերի ձիերի սմբակների տակ փոշիացաւ Հալապտանը: Բայց այդ փոշուց հուրս եկաւ Եփրեմը իր հրեղէն կտրիճներով, որոնց ձիերի երկաթէ ոտները յաղթականօրէն կոխեցին անցան աշխարհաւոր Շապուհների և Շահ-Արբանների փոշին վերաստեղծելու, վերաշինելու Արեւաց աշխարհը եզրայրութեան, ազատութեան և հաւասարութեան հիմքի վրայ և Զրադաշտի հանդած ատրուշանը վերստին բորբելու նոր, մարդկայնական զաղափարների հուրով...:

Բայց, աւա՛ղ, ո՛չ մի թռչուն չի մնում իր թռիչքի բարձրութեան վրայ, և ընկաւ Եփրեմը, հերոսների հերոսը, ընկաւ ազատութեան բարձունքին վրայ, ընկաւ ազատութեան Աստուծո՛ւ ձեռների վրա... Փառաւոր կեանք, փառաւոր վախճան...:

Ա. ԻՍՍ. ՀԱՆԻԱՆ.

ՀԵՐՈՍԻ ՄԱՆԸ

Այս հերոսական մահը հայ նորագոյն Պատմութեան մէջ կը բռնայ նոր էջ մը, բարբառին անհատկայի հին սերունդին պատկանող սովորական «Հայ քրիստոնեայ»ին համար, բայց որուն բարեբար ազգեցութիւնը անկասկած պիտի զգացաւ զայիք օրերուն:

Հիւս-գլուխ Հայուն համար մեծ յիմարութիւն է երթալ մահմանական Պարսիկին համար մեռնիլ և առհասարակ խելօք մարդու գործ չէ իր սովորական հոգերը թողած՝ տար ու ձոր ինչպէ՛ս, իր կեանքը վրա՛նդել տար սնոր, մինչեւ իսկ հայ ժողովրդի շահերուն համար: Եւ եթէ այդպէս չլլար հայ մեծամասնութեան հոգեբանութիւնը դարերէ ի վեր, այսինքն՝ եթէ Հայր կորնցուցած չլլար ընդհանուր շահին համար մահը զիմադրաւոր իր անհրաժեշտ ունակութիւնը, անտարակոյս ան այս տխուր վիճակին հասած չէր ըլլար երբեք, որչափ ալ զժողային լլար մեր պատմական իրականութիւնը:

Թողունք ուրեմն որ մեր խոհմ ազգաւորները շարունակեն իրենց ափսոսանքը թէ Եփրեմը մեռաւ Պարսիկներուն համար: Անոնք արդէն հասկնալու ալ պէտքը

ՄԵԾ ՄԱՐԴԸ

Եփրեմի յիշատակին

«Այդ մեծ մարդը պատմութեան մէջ առաջնակարգ հրամանաւորներուն շարքը անցած է...»

«Եփրեմին կորուստը այն տեսակէն է որուն փոխարէնը երբեք ձեռք պիտի չանցնի»

Պաշտօնական եկեղեցի Պարսից նախարարութեան.

Նոր Շահնամներ կը նվիրուէին այդ զերազանցօրէն մեծ մահով, եթէ ձիրտուին այսօր ապրելիս լինէր:

Ո՛չ Շիրազի վարդի հոտն է և ո՛չ Սպահանի բլրալի ձաւնը որ զազառեց ընդմիշտ, և ո՛չ էլ Արճինի յաղթանակն է զա Ռոմզդի վրայ:

Առասպելներն իսկ կը լսեն այնտեղ, ուր իրական ողբերգութիւնն է կատարւում, և Արեւի երկիրը իր բոլոր զաւակներով ագամ է այն մարդու մահը, որ կեանքի աղբիւրն էր այդ երկրի համար:

Մէկը կայ միայն, այդ երկրի զաւաճան մէկ զաւակը, որի ուրախութիւնը սահման չունի ինչպէս հայի իրաւը Իրանի տափաստաններին — Նա՛, որ Եփրեմի սարսափից ուրաւականի նման սողուկում է հարաւային Ռուսաստանի մասը հորիզոններում. նա, որ այս մահուան մէջ է փնտրում իր բաղդի ժպտոր... իր Գահին վերադարձը:

Թերեւս առաջին Հայն է որի մահը ամբողջ մի օտար երկիր արցունքով է ցօղում:

Մենք չառ ենք ունեցել յայտնի դէմքեր, որոնք այս ու այն երկրին ծառայութիւններ են մատուցել: Բիւզանդական հայ կայսրները այդ տեսակի մէկ բեկորն են: Վերջին դարում ունեցել ենք Լօտիա-Մկիթօփներ ու Նուպար փաշաներ, իսկ այժմ Լուկաճեմը՝ Հունգարիոյ մէջ: Բայց Եփրեմի և այս մարդկանց մէջ համեմատեան եզրեր փնտռելն իսկ անխելութիւն կը լինէր:

չունին Եփրեմի կատարած դերին մեծութիւնը՝ այն պարզ պատճառով որ իրենք չպիտի ալ տեսնեն այդ ինքնակամ զոհարարութեան արդիւնքը:

Դալիք սերունդն է որ պիտի կարողանար օգտուիլ Եփրեմի և իր շաւիղով գացող ու երթալիք զաղափարական հայ նոր-սերունդի թափած քանքերէն, պայմանով որ զայիք սերունդը ի վիճակի ըլլայ նոյնութեամբ շարունակել սխաւած գործը:

Իսկ այդ մեծ գործը կարելի է երկու բառով որակել:

Հայ ժողովուրդը՝ մարդավայել ապրելու իրաւունքը ձեռք բերելու համար, անհրաժեշտ է որ ի վիճակի ըլլայ իր սեփական բարոյական ու ֆիզիքական ուժով յարգանք ներշնչել իր չրջապատին:

Մինչեւ վերջին ժամանակները արժանի չէր ան այդ յարգանքին:

Նոր սերունդը, վերջին 20 տարւան ընթացքին, հաղարաւոր զոհերու գնով բաւական հոգ ձեռք բերաւ այդ ուղղութեամբ, հակառակ հին սերունդի վայնասուններուն:

Բայց դեռ չառ բան կայ ընկել:

Նորագոյն և զայիք սերունդներուն կը մնայ շարունակել բացում ճանապարհը:

ԱՐՄԷՆ ԳԱՐՈ

ԵՓՐԵՄ ԴԻԻՑԱԶՆԻ ԴԱՄԲԱՆԻՆ ԱՌՋԵԻ

Այրաքառէն ծագեցար դուն, ո՛վ Հսկայ. եւ ճաճանչէն՝ եղար մըրրիկ բոցազօր. նոր երազի շիկակարմիր միւտը, Յեղիղ հոգին պատգամեցիր լոյսընծայ՝

Իսպահանի բիւրապատում վայրերուն: Արշաւներու դրոշմին տակ շանճագին Աղամանդի փոշին կ'ըլէր զանոյրին եւ թագերուն անիծակուռ, վատանուն:

Բիւրեղացւոր: Մինչ հրդեհներդ ծիրանի կը բըռնէին, ու դիմանքին մէջ բոտոր կը սարսըան կիւլիսաւները բոլոր,

Որոնց շուրին՝ **ԵՄԻՆ** մը նուրբ իրանի — Հազարումէկ պանծերուդ նո՛ր Շէհրէզադա — Բե՛կ կը սրտմէ, Դիւցա՛զն, երգովն իր ազնաւ:

ԳԵՂԱՄ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

Այդ մարդիկը պարզապէս տաղանդաւոր անհատներ են, բարձր չըջանակի ծրնունդներ, այդպէս մեծցած ու աստիճանական յառաջացումով պաշտօններ նուաճած:— առհի շատ անձնական նպատակներ առաջ տանողներ ու դիրքեր գրաւողներ: Դրանք նոյն երկրի սովորական պաշտօնականներից, որոնք կառավարութեան հնազանդ սրբիներն են, ոչնչով չեն տարբերուում:

Եփրեմը՝ հասարակ մանկանայուլի ծագումից, Դաշնակցութեան պարզ զինուորից բարձրացաւ դէպի ժողովրդական հերոսացում: Ազատութեան համար մարտնչող եւ գաղափարի զինուոր՝ առաջին օրից մինչեւ իր հերոսական մահը:

Եթէ աշխարհի մեծ հրամանատարները, «մեծ» անունը վաստակել են, համաշխարհային աշխարհակալութիւնների անուանով ու կոչումով — Եփրեմը նոյնչափ իրաւունք ունի փոքրիկ Պարսկաստանի ազատագրման անունով մեծ մարդը հռչակուելու, մէկ տարբերութեամբ, որ մինչ ուրիշներ իրենց երկրի փառասիրական տենչերին ծառայեցին, Եփրեմը, բայրօտական իր թախքովը, մի աւերուած եւ վտանգի ենթակալ օտար երկրի վերաշինութեան գործին նուիրուեց: Միսօյնդին Համասանին նախանձելու մեծ իրաւունքն ունի՝ միմիայն նրանով որ վերջինիս հերոսը պատմեցին վրայ լնկաւ:

1892 թուականների աշնանային մի օր էր: Թիֆլիսում լուր տարածուեց թէ Կուկունեան խումբը պիտի մօտ օրերը քշուի դէպի Սիրի: Դատապարտութիւնը վաղուց յայտնի էր, բայց երկար ժամանակ անիրազարեկի մնացած:

Մօտ ընկերներ — 4 հոգի միացանք եւ դէպի Թիֆլիսի կեդրոնական բանտը ուղղուեցանք: Առաջին անգամ պիտի տեսնէի այն դէմքերը, որոնց մասին այնքան զրուում էր եւ այնքան կարգացում աչգ միջոցին:

Կուկունեանի խումբ — անունը լատական էր մեր արխանով ի սրտերը ցնցելու համար:

Դուռը բացուեց եւ մենք ներս մտանք բանտի բակը, որպէս բանտարկեալների բարեկամներ: Բակի մէջ եւ բաւական եր-

կար պէտք էր սպասել, մինչեւ որ ամբողջ խումբը լաւ հակողութեան տակ պահուած, նկուղներից հանէին եւ մեզ մօտ առաջնորդէին: Շղթաների ծանր շառաքը առաջին անգամն էր հնչում իմ անսովոր ականջին: Ամէն կողմ տախներ ու հրացաններ: Ահա եւ խումբը — 17 հոգի — այն ինչ որ կենդանի անցել է ուսու կառավարութեան ձեռքը մեծ խումբից:

Մեր ուշադրութիւնը լարուած է դէպի խմբապետը եւ իր երկու օգնականները: Երեքն էլ թարմ տարիքով ու համակրելի արտաքինով: Նրանց չուրջը բռնած են միւս երկրորդական, երրորդական ոչմերը որոնց գլխի մազերի կէսը անկում է:

Սօսակցութիւնը դառնում է ընդհանուր հարցերի շուրջ: Արդիւում բաների մասին չէ կարելի խօսել: Բայց եւ այնպէս, մէջ առ մէջ, կը կարողանանք շօշափել ուղում նիւթերը:

Սիրիի մէջ՝ առժանակիր աշխատանքի աղագայ հեռանկարը մեզ առհի է զրազեցնում, քան իրենց, եւ երբ այդ մասին խօսք բացուեց — թաւ մօրուքով եւ միջակ ու առողջ կազմով մի երկրասարդ, որ մինչ այդ մէկ բառ չէր արտասանում, ինքնավստահ կերպով ասաց.

— Շատ չի տեսել, մենք նորից մեր գործի վրայ կը լինենք:

Տասնհինգ բոլե ժամանակ էր արւում:

— Այդ խօսքը հաւանօրէն մեր տեսակցութեան վերջին խօսքն էր, եւ համբուրուելով բոլորի հետ՝ բաժանուեցինք: Մենք դէպի մշտութիւն Թիֆլիս, իսկ նրանք մի քանի օր վերջ դէպի քառութեան աշխարհը: Սիրիից առաջին փախչողը այդ խմբի մէջ կարծեմ եղաւ Եփրեմը, այդ համեստ երկրասարդը որ հաստատուեց Պարսկաստանում եւ սկսեց պարապել իր աւօրեայ հոգսերով՝ մինչեւ որ յեղափոխական ասպարէզը հրաւրեց իրան նորէն դէպի գործը:

«Շատ չի տեսել, մենք նորից մեր գործի վրայ կը լինենք»: Յիշեցի անմիջապէս երբ իր մահը գուժող հեռագիրը կարդացի:

Այդ պարզ, անպաճաճ խօսքն արտասանող բանտարկեալը Եփրեմն էր, որ արտասանելիս՝ մաքովն անգամ չէր անցրել ո՛չ իր փառասոր սպառնալիք եւ ո՛չ մանաւանդ իր փառասորագոյն Մահը:

ՄԱՐ

ՏՊԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կը մտաբերեմ 17 տարեկան պարմանին՝ պարթեաշատի, նրբակազմ, խուշորաչուլ, որ առաջին անգամ կը մանէր յեղափոխական պայքարի մէջ, 87-88 թուին՝ Արսէն Թօխմանեանին ազդուած՝ թրքախօս Դրիգորի եւ Տէր Արսէնեան Նիկոյի հետ եկաւ Թիֆլիս, ուր առաջինը՝ փորձաքի մը մէջ վիրաւորուելով՝ մեռաւ, իսկ երկրորդը ձերբակալուեցաւ, որով Եփրեմ մնաց ստանց ծանօթի, եւ կը թափառէր քաղաքին մէջ:

Այդ օրերէն գործի սկսաւ:

Սպաննուեցաւ 44 տարեկան հասակին մէջ, ծերունի մօր մը միակ դաւակն էր Պօրսում գիւղացի, Գանձակ գաւառէն:

Եւ արդէն յայտնի դարձաւ 19 տարեկան հասակէն՝ երբ մտաւ «Ղօլիգի եղալ» անուն հրոսապետի խումբը, որ կը գործէր Մուշի Ս. Կարապետ վանքի շրջանին մէջ: Դաշնակցութեան հիմնադիրները 1887-1889-ին «Երիտասարդ Հայաստան» անուն ռազմական կազմակերպութեան անդամները ըլլալով (այժմ անոնք սպաննուած են բացի մէկ քանիներէ), այդ խումբին կը մատակարարէին ռազմամթերք եւ ուրիշ պիտոյքներ: Եփրեմ 21 տարեկան հասակին՝ իրրեւ Դաշնակցական տասնապետ, Յունօի հրամանատարութեան տակ գնաց Սասուն վալաղ գառնալու, եւ այդ հասակէն սկսեալ, թէ՛ իրրեւ խմբապետ եւ թէ՛ իրրեւ խորհրդատու անգամ կը մասնակցէր բոլոր խորհուրդներուն եւ որոշումներուն Ղարսի շրջանին մէջ: Կաղզուանի գործին մէջ՝ ան ամենագործնական մասնակցութիւնն ունեցաւ եւ Յունօի պաշտելին դարձաւ:

Կուկունեանի ձեռնարկին մէջ, Յունօն, Տէրտէրեանը եւ Եփրեմը արշաւանքի դէմ էին, բայց որոշեցին ենթարկուիլ

մեծամասնութեան եւ մասնակցիլ խումբին:

Դէպքին հինդերորդ օրը՝ դարանակալ կօղակները դիշերանց ձերբակալեցին Եփրեմը եւ նետեցին Կարսի բանտը: Հոն լուր տարածուեցաւ որ բանտապետը, Եփրեմի ընկեր Տէրտէրեանը ծեծեր եւ ստանձնարանը ձգեր է: Այն քարէ խուցը ուր Եփրեմը բանտարկուած էր կային եւ ուրիշ 10 Դաշնակցականներ, բայց Եփրեմ՝ ստանց սէինչ ըսելու ընկերներուն, ցորեկին, պոռոյտի ժամին, կտոր մը աղիւս ձարելով ծածկած խուցը կը բերէ: Երեկոյին, բանտարկեալներու սովորական ստուգումի ժամանակը, կը յարձակի բանտապետին վրայ եւ աղիւսով կը վիրաւորէ զայն գլխէն: Այդ պատճառով խուցին բոլոր բանտարկեալները կը ծեծուին, մանաւանդ Եփրեմը, որ միայն գլխէն կը ստանայ 8 վէրք, յետոյ կը տարուի առանձնարանը եւ այնտեղէն ալ, միւս օրը, հիւանդանոց:

Կուկունեանի արշաւանքի խնդրին պատճառով, Եփրեմ բանտէն դատի քաշուեցաւ, դատապարտուեցաւ 24 տարուան տաժանակիր աշխատանքի, եւ աքսորուեցաւ Սախալին: Աքսորի երկրորդ տարին Պարսկաստանցի Յովհաննէսի եւ երեք Ռուսերու հետ, ձմեռը «պլոտ» նստակ մը կը շինէ եւ կը սպասէ դարնան: Յունօի կիսուն հինգը մէկտեղ կը նետուին «Ախտոսկի Պրալիով» կոչուած զետը: Անցքի որոշ կէտերուն վրայ չէնքեր կային ուր տեղաւորուած էին թնդանօթներ եւ պահակներ: Դիշեր ցորեկ՝ աչքերին թնդանօթներու բերնին յառած էին՝ որովհետեւ սե կէտ մը նշմարելուն պէս կը ոմբակոծէին: Մաթր մատախուղը օդնութեան կը հասնի փաղչողներուն: Անոնք արդէն չորս հոգի մնացած, մօտ

երեք ամիս ճամբորդութենէ մը ետք
անվտանգ կը փրկուին: Ճամբուըն վրայ
Հայ մը որ Սիպերիայի երկաթուղիի մը
կառուցման պետն էր, շատ օգնած է ի-
րենց. նոյնպէս և ուրիշ գիւղացիները:

Աշխարհ մութ մառախուղ գիշեր մը,
երբ ընտանիքով սեղանի շուրջ նստած
թէյ կը խմէինք, լսուեցաւ ելեքտրական
զանգակի կարճ բայց կտրուկ ձայնը:
Բոլորս ալ ցնցուեցանք ու դուրս ելանք:
Երկար, մեծ ստուեր մը կանգնած էր
մթութեան մէջ, Սիպերական օթաւ
վերարկուին մէջ սղմուած, գզգզուած
մօրուքով ու մազերով, բայց միւսնոյն
ժամանակ հպարտ ու վէս: Ու մինչ ա-
ղախինը զինքը կը հարցուփորձէր,
մինք, ճանչցած գիրար՝ գիրկընդխառ-
նուեցանք:

Եփրեմն էր:

Մեր ուրախութիւնը չափ չունէր:
Եւ անկէ ետք, իրարու մօտ նըս-
տած, առանց բաւ մը իսկ փոխանակե-
լու, համբոյրներով կը չորցնէինք մեր
աչքերէն թափուող արտասուքները: Ան
լուռ և մեծ գլուխը կախ ձգած՝ կը լը-
սէր մեզ: Անոր արտայայտիչ խոշոր աչ-
քերն էին որ միացէր էին անփոփոխ...:

Սախալինէն եկաւ ան՝ մաշուած, հի-
ւանդ, բարոյապէս ու ֆիզիքապէս յոգ-
նած. ցաւ կ'ըզգար բազուկներուն ու
ոտքի ոսկորներուն մէջ, հետեւանք՝

չղթաներու աղեկացութեանը և Սախալի-
նի սոսկալի ցուրտին: Ու գիշերները չէր
կրնար այդ ցաւէն քնանալ ու հանգս-
տանալ. ու կ'ըսէր. —

«Նսւ բռնութիւնը կ'առէի և մինչև
«Սախալին կռուեցայ անոր դէմ, բայց
«միւսնոյն ժամանակ կը կարողանայի այդ
«կեանքը տանիլ: Սախալինի կեանքէն
«յետոյ այլևս ևս չեմ կարող տանիլ
«նսւ կը կատարէմ. մարդկութիւնը առողջ
ընելու համար անհրաժեշտ է ոչնչացնել
«բռնութիւնը, անոր հետեւանքներն ու
անոր ներկայացուցիչները:»

Դարձան Եփրեմ բաժնուէցաւ. մեզմէ
զնաց Պարսկաստան և 1897 թուականին
Խանասորի արշաւանքին՝ Դաշնակցու-
թեան հեծելազորներու գլխաւորն եղաւ:

Իսկ Պարսկաստանի ազատագրական
շարժման, ան իր նման քաջ Դաշնակցա-
կաններու գլուխը անցած՝ նկատուեցաւ
կոուի մէջ, ևս դառնալով շարժման հո-
գին ու ղեկավարներէն մէկը, կռուեցաւ
մինչև իր ալեկոծ կեանքի վերջը: Այդ
շարժման մէջ իր դերը յայտնի է: Անիկա
գործեց ինչպէս իսկական ու մաքուր յե-
ղափոխական, ևս միտաւ՝ ինչպէս չքնաղ
հերոս:

ՄԱՆԻՔ

ԵՓՐԵՄ ԵՒ ԻՐ ՊԱՐՍԻԿ ԶԻՆՈՒՈՐԸ

2350-2002

13357

ՔՍԱՆԸՉՈՐՍ ԴԱՐԵՐ ՀԱՄԱՏԱՆԻ ԱՌՋԵՒ

552 թվին էր աս, Բրիտանիա ասա՛... Այդ օրը՝ Եկրատանի՝ արդի Համատանին պարիսպներուն տակ՝ հաւաքուած էր Հայ բանակը, Երուանդեան Տիգրանի հրամանատարութեամբ — հայ առաջադէմներուն այդ սիրական հերոսին՝ «խաւսեալ» եւ աղբիւրի ծայրիւ հերաց, երեսօք գունեան եւ մեղուակն, անձնեայն եւ քիկնաւեան, առողջաբարձն եւ գեղեցկոսն»...

Այսպէս կը պատմէին մեր նախնի գուսանները, իրենց բամբակներուն միւլանոյ՝ ձայնովը — անոնք, որոնց միայն կը պարտինք Հայ ցեղին կազմութեան առաջին դիւցազնական շրջաններուն յուշերը, այնքան ազօտ, բայց անքան խորհրդաւոր ու պաշտելի...

Հայերը եկած էին հող՝ իբրեւ գաղնակիցը Պարսից առաջին ազատագրութեան հետքին՝ Կիւրոսի, պատերազմ մղելու Մարաց Ամգահակին դէմ:

Կ'իշխար Ամգահակը, և անոր հետ Մարերու տիրապետութիւնը, կ'ազատուէին ընկճուած երկրները և նոր՝ հզօր՝ լայնածաւալ պետութիւն մը կը հաստատուէր անոր աւերակներուն վրայ՝ Պարսիցը — որ կ'ընդգրկէր ամբողջ Փոքր-Ասիան:

Եւ նոր կրօն մը՝ Զրադաշտինը, և նոր քաղաքակրթութիւն մը՝ տաօրա-բարեկապարտի՝ կուգար նոր այդ միութեան կապերը զօրացնելու ատիճան մը ևս՝ Փոքր-Ասիայ երկու քաղցր ցեղերուն՝ Հայերուն և Պարսիկներուն միջեւ:

Գլորուեցան դարեր — տասը երկար դարեր անկէ ետք... Բայց ինչ են տարիները և դարերը ազգերու պատմութեան մէջ...

451ն է — Աւարայրի դաշտն ենք, այս անգամ դէմ դէմի են այդ նոյն երկու ցեղերը՝ Պարսիկը և Զրադաշտն ու Բրիտանիան:

ստան էին՝ պատճառը չա՛տ աւելի լո՛ւրջ ու խոր էր:

Արեւելքէն ա՛յլ կուշտ էր Հայը, Արեւմուտք կը դարնէր հիմա իր գլուխը, և ահա՛, խախտուած հաւասարակշռութիւնն է որ կուգային վերահաստատել փորձելու Նիսարաւորտի փիղերը...

Հեռեանքը ծանօթ է — ինկա՛ւ Վարդան Մամիկոնեան, խղճի ազատութեան և ազգային ինքնութեան գաղափարին այդ գրօշակիրը: Բայց պատերազմը չվերջացաւ ատու, Վարդանին գործը պակեց Վահան Մամիկոնեան և յաղթանակը մնաց Հայուն:

Բանի մը դար եւս — Պարսիկները կ'ընդունին մահմադականութիւնը՝ անջրպետը ատիճան մը ևս կը լայնանայ ծագումով ու լեզուով երկու հարազատ այդ ցեղերուն միջեւ:

Ու երբ կը համոյնք խաւարչտին ու դժբախտ գիշերները 17րդ և 18րդ դարերուն — երկու այլատեղ ու ալանդակ տիպեր կ'եկնէին առջևն իս համատարած թրչուաւութեան մը ճիւղաներու մէջ ուճամ:

Պերսեպոլի ժառանգութիւնը անցած է ցեղային նոր խառնուրդի մը ձեռքը՝ ծոյլ, հեշտամոյ ու արիւնուշա, իսկ անոր ձեռքին տակ կը լուսնային սահմանները ստուկնեւուն գեղեցիկ մարմնութիւն մը, որ Հայ կը կոչուէր...

Երբ 1908 թն, կ'անցնէի ամենի Երասխը ոտք դնելու Երան, ամօթով չիչեցի զարհուրանքի սե այն օրերը Շահ-Աբրահիմ արշաւանքներուն...

1620 թն էր աս:

Մարտիկներու հարուածին տակ՝ բիւրաւոր Հայեր գացեր էին խեղդուիլ Երասխի մէջ, որպէսզի կատարուէր բռնաւորի մը քմահաճոյքը, իրենց օճախը քանդելով՝ նոր բուն մը չիներու համար Սպահան...

«Հայ» էին ատենք... կամ «հարմիր» էին այն միւսները՝ որ կըցան ժողովուրդ մը մարտով զաղթեցնել... առանց ընդգիծութեան հանդիսելու...

Երեք հարիւր տարի ևս այն օրէն ասա՛ — և այսօր չես հաւատար աչքերուդ... Երա՛ղ է արդեօք:

Պարսիկ իսլամ ժողովուրդն է որ հիմա ոտքի ելած իր բռնապետին դէմ կը «քալէ դէպի Թէհրան» իրեն առաջնորդ ունենալով Բիստոնեայ գուեղ մը:

Երասխի մէջ՝ մարտիկ և նիզակի հարուածներուն տակ խեղդուած Հայերուն ուրեղն են այդ առաջապահները: Հայ մարտիկներ, Հայ անձնուէրի մը հրամանատարութեան տակ՝ Եփրեմին:

Անոնք են որ առին Թէհրանը, անոնք որ տապալեցին Մէհմէտ Ալին, անոնք որ պահպանեցին պարսիկ սահմանադրութիւնը բոլոր խաւար ուժերուն դէմ Ռաշտէն մինչեւ Թաւրիզ, Սոյ, Սարմատ, Ուրմիա...

Հայ գունդեր և հայ ռազմիկներ ուրիշ ասաններ ալ օգնած են օտարին, ամէն տեղ ուր Հայը ոտք կոխած է:

Ասոնք ատենցմէ չեն, գաղթող հայ իշխանի մը քաջերը չեն ասոնք, մէջ ալ բախտախնդիր վարձկաններու գունդեր:

Ասոնք գաղափարի մը գլխաւորներն են, Կուսակցութեան մը անդամները, որոնք կ'երթնեն յստակ ու խորհուած ծրագրով մը՝ ապացուցանելու աշխարհին թէ ինչպէս կ'ըմբռնեն իրենք ու իրագործել գիտեն մարդկային համերաշխութեան գաղափարը՝ իրար ատուելու բղկաւոր՝ բայց իրարու օգնելու սահմանուած բախտակից մարդ էակներու միջեւ...

Տիեզերական դաս մըն է որ տուին Դաշնակցութեան հերոսները թէ Եւրոպային, որ անկարելի լոկեց հայկական ահաւոր սարսափներուն առջեւ, և թէ մեր հայրենակից Թուրքերուն՝ որոնք դեռ մինչեւ այսօր ալ չունեցան դէթ նորագոյնութիւնը չըսեմ քաղաք գիտութիւնը՝ տարրական բարենորոգումներով մոռցնել տալու Հայուն չառէն քչիկ մը՝ գէթ Ատանա մը...

Եւ սողին հայ նահանգներու մէջ մինչ Մուսա ալէի, Միր Մէհներ, Սայիաներ, Սալիա Ալիներ թիւրք պետութեան հիմնը կը քանդեն նոր նահատակութիւններ պատրաստելով Հայութեան գլխուն — ան-

դին՝ Դաշնակցութեան քաջերը, Եփրեմի ու Բեռիկի հրամանատարութեան տակ՝ կը սուրան Համատան, Ջախջախելու Սալար-Իօվլէները որպէսզի պահպանուի նորակազմ ու խախուա Սահմանադրութիւնը՝ մահմադական երկրի մը...

Ահա՛ թէ ինչպէս Հայը գիտցաւ լուծել Աւարայրի իր դարեւոր վրէժը Յազկերտի սերունդներէն... և տալ ճշմարիտ հայրենասիրութեան ու եղբայրութեան դաս իր մահմադական դրացիներուն:

Մեծ է այն ցեղը որ կըցաւ գծել և բանալ աշխարհին և խորհող երեսասարգութեան առջեւ անուական կորովի՝ խեղդործունէութեան ու իրապաշտ քաղաքականութեան այս ճամբան:

Եկրատանի կուէն, ուր յաղթեց Տիգրան Երուանդեան, մինչեւ Համատանի վերջին ճակատամարտը, ուր յաղթանակեց Եփրեմ, առաջադրուած մեծէն այսօրուան իրականութիւնը, — 2400 տարիներու պատկանելի անջրպետին մէջէն, ցեղին նոյն կորովն է որ կը պոսթիկայ խաղաղ մեծ գաղափարի մը:

Իերերը չեն փոխուած — Ամգահակի Մարերուն տեղ՝ Սալար Իօվլէի քիւրտերն են այսօր՝ սերունդը նոյն Մարերուն:

Արդեօք մեղի՞ է վիճակուած յախաւնական կուէր Փոքր Ասիայ բոլոր ազգահաներուն դէմ...

Պատմութիւնը թող պատասխանէ ատոր:

Իսկ ևս կը նախանձիւմ Եփրեմին որ իր գործունէութեան գաղափրական վրայ, իր կորովին ամբողջ փթթումին մէջ կ'իջնէ գերեզման՝ պակուած անեղծ փառքով մը, — ու պարծանքով, սփոփանքով կը խոնարհեցնեմ գլուխս այն ցեղին առջեւ, որ դարերու մրափր թօթուելով իր գերեզմաններէն՝ կը վերապրի ու կը րեզմաւորի այսօր, արի ու մեծ գաւակներու նոր սերունդով մը...

Ա. ԱՌԱՄԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԴՐՈՅՆԵՐՈՒՆ ԶՕՐԱՎԱՐԸ

L'homme est la mesure de
toute chose. (Protagoras)

Արցունքներուն եղբայրական ու քաղց տկարութիւնը, այս դաժողին վրայ թափել՝ փոքրացնել պիտի ըլլար զէնքը ձեռքին անմահացող հերոսին աստիճանը:

Այսօր Եփրեմի գերեզմանին վրայ երկու մեծ Դրօշներ կը ծածանին: Այդ երկու Դրօշները Եփրեմին պատկանելէ առաջ, պատկանած են Հին Հայաստանին եւ ներկայ Հայութեան: Առաջինին վրայ իբր թշնամիին ահեղ սպառնալիքը՝ եւ երկրորդին համար՝ իբր Արդար Յոյսերու խորհրդանշան մը:

Առաջինը, դարեր առաջուան, հայ մութիւններու եւ մահերու յիշատակին մեծութիւնն ունի: Անիկա պարսիկ մեծագործներու պատառն է որով՝ բարբարոս չրջաններու ընթացքին, Քանդակներ, Դարեհներ Յազկերտներ եւ Շահ-Աբասներ եկան իրենց արայրէ տաքերուն դրօշմը մխրձել հայ թագաւորութիւններու կուրծքին: Անիկա այն դրօշն է որուն վրայի Ասիւծը, ահաւոր ազգմերու ժամանակ, եկաւ Հայկազնեան սիրտը գիշատել եւ որուն վրայի Արեգակը Աւարադրի դաշտերուն մեր արիւնքը լուսաւորեց...: Այս առաջին դրօշը չէր կրցած Հայութիւնը ջնջել, որովհետեւ, աստուածային ուրէնք, մահը միմիայն յարութիւն յառաջ կը բերէ...:

Այսօր Հին Իրանին դրօշը նոր Հայութեան մեծ զաւակին ձեռքին մէջ ծածանեցաւ: Նախկին յաղթական Իրանը, իր նախկին սարուկին չնորհաւ, գտաւ իր փրկութիւնը...:

Եփրեմը եւ իր գինակից Քեռիները, խեղճները, Մարտիրոսները, ամենէն վեհանձն ամենէն եղական, ամենէն չքեղ վրէժը առին, մեր պատմութեան մեղ կտակուած՝ ծունկի բերելով՝ նոր Իրանը իրենց Հոգիին եւ Կամքին մեծութեանը տուէր...:

Երանի՛ թէ ամէն վրէժ աշխարհիս մէջ հանճարները լուծէին... Այո՛, իր զարաւոր թշնամին փրկելու յաղթանակը ամէն ժողովրդի չէ՛ տրուած:

*
* *

Երկրորդ Դրօշը որ կը ծածանի այսօր Դաշնակցական Դիւցազնին գերեզմանին վրայ, Հայ Յեղափոխութեան Դրօշն է, զորս հրեղէն հաւատքով մը կրողներէն մին եղաւ Եփրեմ Դաւթեան, նախ իբր պարզ զինուոր՝ Կուկունեան Արշաւանքէն՝ Սանասորի Արշաւանքը եւ Կովկասեան կռիւններ եւ Պարսկաստան:

Այս երկրորդ Դրօշակը շատ աւելի Յոյսեր եւ Արդարութիւն ունի իր ծաղրերուն մէջ քան թէ առաջինին պէս կարմիր եւ բարբարոս հնութիւն...: Անիկա նոր Դաւաժարներու, նոր Ուժերու, նոր Զարթօնքներու Դրօշակն է, այն՝ որ իր թշնամիներուն հետ զայրոյթով խօսեցաւ եւ իր բարեկամներուն հետ միշտ կրնայ հաշտութեամբ ծածանիլ...: Երկու գերերն ալ միասնաբար, մեծ եւ արագազան գերեր են մեղ համար:

Օմար Սայեամներու եւ Սաադիներու հանճարեղ հայրենիքին մէջ պիտի ծնի՝ նոր Ֆիրտուղի մը որ ուրիշ անմահ Շահնամէի մը մէջ գար Հայութեան այս հսկայ հոգին երգելու:

Եփրեմի մարմինը այսօր՝ հայ Յեղափոխութեան հոգին մէջ նետուած՝ անոր հարկադրիչ Բազմին անմարելի Հուրը թո՛ղ ըլլայ:

Հպարտութեամբ հաստատենք յոյն փիլիսոփային այն խօսքը թէ՛ «Մարդը առէն լանի չափն է»:

Եւ յաղթանականքէն՝ Եփրեմը՝ Հայութեան այսօրուայ հոգիին չափանիշն եղաւ:

ՍԻՍՍՍՆԹՕ

ԵՓՐԵՄԻ ՅԱՂԹԱԿԱՆ ԴԱՐՁԵՐԷՆ ՄԻՆ

Տպագր. ԱՋԱՏԱՄԱՐՏԻ

Հայաստանի Ազգային գր

N10439999

